

Wie is er bang voor de spindoctor?

Met de verkiezingen in aantocht, wordt er weer volop gespind. Is de spindoctor het ideale antwoord om verdrukte bewindspersonen over-eind te houden in de mediocratie? De Rotterdamse gemeentevorlichter Maarten Molenbeek schreef samen met onderzoeker Chris Aalberts een verhelderend boek over de grenzen aan de voorlichting. CDA-senator Hans Hillen, projectleider Overheidscommunicatie Nieuwe Stijl Jeroen Sprenger en hoogleraar journalistiek Frank van Vree reageren.

DOOR: RENÉ ZWAAP | 5 MAART 2010

Foto: Martijn Beekman

De val van programmaminister Ella Vogelaar in november 2008 toonde als nooit tevoren aan hoe kwetsbaar bewindspersonen zijn in het tijdperk van de nieuwe media en de 'toeschouwersdemocratie'. Zichtbaar gekwetst door de impertinenties van Rutger Castricum, *stalker*-verslaggever van de site *GeenStijl*, verkoos Vogelaar de botte vragen van de verslaggever ('Ik vraag toch niet wat voor kleur onderbroek u aanheeft?') hardnekkig te negeren. Resultaat: Vogelaar staat voor schut in het betreffende filmpje dat *GeenStijl* op de site plaatst en dat filmpje wordt in no time een miljoen keer aangeklikt. Binnen enkele maanden laat de PvdA Vogelaar vallen en is haar gedwongen aftreden een feit. De ironie van dit alles: aanleiding voor de actie-Castricum was nu juist het feit dat het ministerie van Vrom een 'spindoctor' (Dig Isthia) had ingehuurd. Eerder, in november 2007, had Vogelaar al een desastreus optreden bij Pauw & Witteman, waar ze danig van haar stuk werd gebracht door rauw geformuleerde verwijten aan haar adres van de twee andere gasten, journalist Jort Kelder en schrijfster Heleen van Royen. 'Ik vond het zo schofferend wat ze daar deden, daar klapte ik van dicht,' zei Vogelaar achteraf over dit optreden. 'Ik keek er met walging naar, letterlijk.' Walging is echter een weinig flatteus gezicht op tv, zodat iedere mediatrainer les 1 begint met de boodschap: 'Blijf lachen, wat er ook gebeurt'. Vogelaar lachte niet, ze was eerlijk in het laten zien van haar gemoedstoestand, en dat werd haar fataal.

'Het verloop van het ministerschap van Ella Vogelaar toont aan dat media-optredens voor landelijke politici belangrijker dan ooit zijn geworden,' zegt Maarten Molenbeek, een van de twee auteurs van het deze week te verschijnen boek *U draait en u bent niet eerlijk, spindoctoring in politiek Den Haag*. Molenbeek, gemeentevorlichter in Rotterdam, schreef dit eerste Nederlandstalige boek over spindoctoring samen met Chris Aalberts, onderzoeker politieke communicatie. Aan de hand van tientallen interviews met Haagse voorlichters, politici, politiek assistenten (PA's) van bewindspersonen en journalisten schetsen Molenbeek en Aalberts een beeld van het hedendaagse politieke bedrijf in Den Haag als 'mediocratie'. In die mediocratie gaat het steeds minder om inhoud en steeds meer om beeldvorming, zoals Vogelaar aan den lijve moest meemaken. Molenbeek: 'Een goed mediagevoel is essentieel geworden om politiek te overleven, en

beeldvorming is in staat het beleid van politici te overvleugelen. Spindoctors, mannetjesmakers, media-adviseurs en imagebuilders zijn daarmee ook steeds belangrijker geworden: adviseurs die de beeldvorming van een minister kunnen beïnvloeden en politici kunnen begeleiden bij hun contacten met de media.'

Molenbeek en Aalberts vergelijken de Nederlandse situatie met die in Engeland en de Verenigde Staten, waar de aanwezigheid van 'spindoctors' in de politiek al dieper is ingedaald. Molenbeek: 'Daar gaan spindoctors heel wat agressiever te werk dan in Nederland gebruikelijk is. Alastair Campbell, de legendarische spindoctor van Tony Blair, had er geen problemen mee journalisten midden in de nacht op te bellen en uit te kafferen als ze zijn zin niet deden. Dat zie ik iemand als Kay van der Linde, de voormalig spindoctor van Ria Verdonk, nog niet zo snel doen. In Nederland worden wel degelijk technieken van de spindoctors gebruikt, maar niet 24 uur per dag en er is tamelijk breed overeenstemming dat liegen in ieder geval niet mag. In Engeland en Amerika hebben mensen als Campbell en Karl Rove – de pr-adviseur van George W. Bush – de grenzen van de werkelijkheid zodanig verlegd dat ze uiteindelijk keiharde leugens vertelden. Zo ver zie ik het in Nederland niet zo snel komen, maar dat technieken van de spindoctors, zoals framing en lekken, ook hier steeds belangrijker worden staat buiten kijf. Er wordt in Nederland behoorlijk gespindoctor, alleen heeft daar niemand een dagtaak aan. Voorlichters van departementen doen het bij gelegenheid, maar ook de politiek assistenten, politici en natuurlijk de pers zelf. De spin staat voor duiding, het effect, de manier waarop een bepaald bewindspersoon of beleid wordt verdedigd of juist afgefallen. Het gaat erom wie het snelst in staat is een beeld te creëren dat blijft hangen bij het publiek.'

Mannetjesmakers

Ben Korsten, de 'mannetjesmaker' van de KVP in de jaren zestig. De consultant stond ook wel bekend als de 'Raspoetin van Den Haag'. Zonder officiële bestuurlijke functie werden formaties toch bij hem thuis geregeld. Zucht naar drank en morfine brak hem op, in combinatie met al te veel hoogmoed. Stierf in 1969 onder nooit helemaal opgehelderde omstandigheden in de Ursulakliniek in Wassenaar. Zijn leven werd in 1983 verfilmd door Hans Hylkema in 'De Mannetjesmaker'.

Alastair Campbell, spindoctor van Tony Blair tussen 1994 en 2003. Voormalig journalist met drankprobleem en hang naar depressie vocht in naam van Labour om iedere komma met het journaal. Vergaloppeerde zich met de 'spin' dat Saddam Hoessein beschikte over massavernietigingswapens. Brak verleden maand in tranen uit tijdens een optreden in een talkshow van de BBC onder de verzuchting: 'People don't care about the truth anymore'.

Karl Rove, spindoctor van George W. Bush. Ook wel bekend als 'the Prince of Darkness', vanwege zijn betrokkenheid bij tal van schandalen, zoals de

Plamegate-affaire, waarbij de naam van een CIA-agente wier echtgenoot als diplomaat kritiek op de Irak-oorlog had geuit, naar de pers werd gelekt.

Jack de Vries

Jack de Vries voldeed in Nederland in zijn dagen als pr-strateeg van premier Balkenende in verkiezingstijd nog het beste aan het signalement van de klassieke spindoctor, aldus Molenbeek. 'Tijdens de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 kon De Vries worden gezien als een echte spindoctor, compleet met een *war room*. Hij was zeer proactief als het ging om stempels zetten op actuele politieke ontwikkelingen,' aldus Molenbeek. 'Zo was het zonder meer aan De Vries te danken dat Balkenende er tijdens een cruciaal radiodebat met de andere lijsttrekkers in slaagde Wouter Bos – die tot dan toe met zestig zetels in de peilingen stond – wat van zijn glans af te nemen. "U draait en u bent niet eerlijk", was daarbij de beslissende mantra, die we dan ook als titel voor ons boek hebben gebruikt. Dat zinnetje heeft Bos de nodige zetels gekost en is een goed voorbeeld van een succesvolle spin.'

Het begrip spindoctor komt uit de Angelsaksische cultuur en werd in de jaren tachtig van de vorige eeuw geïntroduceerd, maar het vak van de politieke imagobouwer is heel wat ouder, aldus Molenbeek. Hij wijst de Rotterdamse journalist Joannes Plemp van Duiveland (1868-1940), hoofdredacteur van de *Nieuwe Courant* (later *NRC*) en later persfunctionaris onder premier Cort van der Linden tijdens de Eerste Wereldoorlog, aan als de eerste grote pr-strateeg in de Nederlandse politiek. Een andere grote naam is die van Ben Korsten, in de jaren zestig de onbetwiste 'manne-tjesmaker' van politici van KVP-huize als Schmelzer en Klompé. In 1961 gaf minister Veldkamp van Sociale Zaken en Volksgezondheid Korsten de opdracht voor zijn departement een afdeling Externe Betrekkingen te ontwikkelen. Andere bewindslieden volgden: in 1967 werkte Korsten voor zes van de veertien ministers. In 1967 gaf hij in twee interviews al te hoog op van zijn eigen machtspositie en gaf de KVP hem de bons.

Molenbeek: 'Het tragische voorbeeld van Korsten leert dat een spindoctor alleen maar effectief is als hij zelf onzichtbaar blijft. Door ongegeneerd in de publiciteit te treden en zichzelf op de borst te slaan, joeg Korsten zijn eigen opdrachtgevers tegen zich in het harnas. Hetzelfde patroon zie je later bij Alastair Campbell, die ook veel te veel bekend werd en uiteindelijk eerder een last werd dan een lust.' In de ogen van Molenbeek zouden spindoctors in het Haagse het beste kunnen opereren als politiek assistent van bewindslieden. 'In die functie is het helder wat de grenzen zijn, en mag er ook geopereerd worden op het breukvlak tussen bestuur en politiek. Binnen de reguliere voorlichtingsapparaten van de departementen zijn ze veel minder op hun plaats, want dan kamp je met het risico dat een ambtelijke dienst gepolitiseerd raakt, waar alleen maar narigheid van kan komen.'

Coca Cola

In de ogen van CDA-senator Hans Hillen, directeur Voorlichting van het ministerie van Financiën in de dagen dat Onno Ruding daar minister was, leert de val van Ella Vogelaar dat departementale voorlichters juist veel beter op hun hoede moeten zijn voor de gevaren van ongestuurde publiciteit. Hillen: 'Ieder departement moet je zien als een merk, precies als Coca Cola, en pr en branding vormen een belangrijk onderdeel van dat merk. Wanneer een minister in de publiciteit kopje onder gaat, zoals dat met Vogelaar gebeurde, is dat een slag voor het hele departement. Ik pleit er dan ook voor dat op ieder departement de plaatsvervangende secretaris-generaal tevens het hoofd is van de afdeling communicatie. Met die constructie breng je voorlichting waar het hoort, te weten midden in het hart van de beleidsvorming. Dat is veel beter dan het over te laten aan de politiek assistenten, die veel te veel de partijpolitieke dimensie plegen te benadrukken en vaak alleen maar een zinloze sfeer scheppen in de trant van "wij tegen hun".'

Het belang van goede woordvoering wordt nog steeds schromelijk onderschat door politici, constateert Hillen. 'Ik werd eens gebeld door een niet nader te noemen bewindspersoon die zei dat hij niet tevreden was over zijn woordvoerder en vroeg of ik niet een half uurtje met die man kon praten om hem de kneepjes van het vak te leren. Ik stelde toen de weder-vraag of hij mij in een half uurtje wilde bijpraten over de economie, zodat ik een goede econoom zou worden. "Maar dat gaat toch helemaal niet!", protesteerde hij toen. Precies, zei ik, en een goede woordvoerder word je ook niet in een half uur.' Een goede presentatie moet onderdeel zijn van de persoonlijkheid van een bewindspersoon, aldus Hillen. 'Het moet een tweede natuur zijn, anders werkt het niet. Eigenlijk zou iedere bewindspersoon alvorens te beginnen in Den Haag eerst eens drie jaar voor een rebelse havoklas moeten gaan staan om persoonlijkheid te ontwikkelen.'

Waardigheid

Volgens Jeroen Sprenger, projectdirecteur Overheidscommunicatie Nieuwe Stijl (ONS) bij het ministerie van Algemene Zaken, zijn de meest effectieve spindoctors in Den Haag eerder bij de pers dan in politiek-bestuurlijke kringen te vinden. Sprenger: 'Toen Jan Tromp van de Volkskrant Wouter Bos direct na het verkiezingsdebat van 2003 op RTL 4 aanwees als de winnaar, deed hij ook aan spindoctoren. Zo'n interpretatie gaat een eigen leven leiden en heeft tot effect dat anderen precies hetzelfde gaan zeggen. Dat is een voorbeeld van een goede, effectieve spin. Maar voorlichters van bewindspersonen zijn er voor andere zaken. Die moeten bijvoorbeeld waken over de waardigheid van het ambt van de minister. Wanneer een minister een tv-optreden doet, is het nuttig te bedingen dat die bewindspersoon daar de enige gast is, en niet van zijn stuk kan worden gebracht door stoorzenders. Zo houd je je verdediging beter op orde en blijft het respect voor het ambt beter in tact. We mogen dan wel leven in een mediocratie, dat wil niet zeggen dat bewindspersonen de speelbal hoeven te worden van de media.'

Binnen het Nederlandse landschap ziet Sprenger niet veel ruimte voor spindoctors in de traditie van Alastair Campbell, wel zal de overheid zich veel actiever moeten opstellen in de communicatie met de burger. Wat dat betreft, zo stelt hij, staat de Nederlandse overheid anno 2010 voor een belangrijk omslagpunt. Sprenger: 'Het gaat erom de burger met eigen middelen bij de beleidsontwikkeling te betrekken. Met deze opvatting wordt gebroken met de ontwikkeling die kort na de Tweede Wereldoorlog onder druk van de media is ingezet, namelijk dat overheidsvoorlichting begint aan het eind van de beleidscyclus, als het parlement heeft gesproken en geschiedt bij voorkeur via de vrije pers.' Sprenger wijst op de ambities van het kabinet-Schermerhorn, de eerste naoorlogse regering, die streefde naar een voorlichtingsdienst die zowel gericht was op de pers als op de burger. Zo riep Schermerhorn het weekblad Commentaar in het leven, dat werd volgeschreven door overheidsvoorlichters, gericht op 'een zoo groot mogelijke mate van zuiver begrip tusschen Overheid en volk.'

Sprenger: 'De journalistiek pikte het echter niet dat de overheid op die manier communiceerde, en er werden vergelijkingen getrokken met de propagandamachine van de gewezen bezetter. Door alle kritiek gaf de regering het blad Commentaar op. Voortaan beperkte de overheidsvoorlichting zich tot het schrijven van persberichten in de hoop dat die door de kranten zouden worden weergegeven. Nu, ruim zestig jaar later, is er echter weer ruimte voor de koers die Schermerhorn voor ogen stond. De media bevinden zich in een diepe crisis en zitten in een knellende houdgreep van elkaar. Door commercialisering, bezuinigingen op de redactiebudgetten en de nadruk op infotainment zijn ze veel minder in staat hun taak als "waakhond van de democratie" naar behoren uit te voeren. Wat dat betreft is het symbolisch dat de gemeente Renswoude onlangs overging tot het inhuren van een journalist om verslagen te maken van de raadsvergaderingen, omdat de lokale media daar niet meer aan doen. Landelijk zie je soortgelijke ontwikkelingen, heel veel zaken die spelen in de politiek komen niet eens meer aan bod in de media. Daar heeft de overheidsvoorlichting een belangrijke taak, precies zoals het kabinet-Schermerhorn voor ogen stond.'

Die communicatie van de rijksoverheid met de burger moet bijvoorbeeld via de nieuwe site Rijksoverheid.nl, waarin de sites van de departementen, plus die van Regering.nl en Postbus 51, in de loop van dit jaar zullen opgaan. Eind deze maand gaan de eerste websites over. De burger moet via die site antwoorden op concrete vragen kunnen vinden, maar bijvoorbeeld ook regeringsstukken kunnen raadplegen. Sprenger: 'De doorsnee burger weet veel te weinig van wat de overheid doet, en de media dragen er niet aan bij om die leemte te vullen. Nu, met de huidige kredietcrisis, is het bijvoorbeeld uiterst belangrijk dat de overheid communiceert hoe het ervoor staat met de hypotheekrenteaftrek. Mensen worden kopschuw door soundbites in de media dat die aftrek er binnenkort aan gaat, dan is het essentieel om daar als overheid tegenwicht aan te bieden en uit te leggen hoe het zit.'

Ongebreidelde opmars

In 2004 zorgde hoogleraar journalistiek Frank van Vree van de Universiteit van Amsterdam samen met zijn co-auteur Mirjam Prenger voor commotie door in het onderzoeksrapport *Schuivende grenzen* te spreken over een 'ongebreidelde opmars van voorlichters, pr-functionarissen, spindoctors en communicatieadviesbureaus bij de overheid'. 'Tegenover circa 13.000 journalisten zijn minstens 15.000 pr-medewerkers en voorlichters actief,' schreven Van Vree en Prenger. 'Als we de hele sector meetellen gaat het zelfs om 55.000 communicatiemedewerkers. Daarnaast worden er momenteel drie keer zoveel potentiële communicatieadviseurs opgeleid als journalisten.' Volgens Jeroen Sprenger is die voorstelling van zaken wat de Haagse verhoudingen betreft sterk overdreven. Na de bezuiniging van 25 procent op het voorlichtingsapparaat van de rijksoverheid, die dit jaar voltooid moet zijn, zal het aantal medewerkers zijn teruggebracht van 800 in 2007 tot 600 eind dit jaar. Sprenger: 'Van die 600 medewerkers zijn er 500 actief in de publieksvoorlichting, dan hou je er nog 100 over die gericht zijn op de media, dat zijn er 4 per bewindspersoon. Dat is niet overdreven veel gezien het sterk gegroeide aantal media.'

Frank van Vree begint binnenkort dankzij een subsidie van 40.000 euro van het Stimuleringsfonds met nieuw onderzoek naar de verhouding tussen pers en voorlichters in het Haagse circuit. Daartoe wil hij onder meer bij enkele ministeries aankloppen. Van Vree: 'De voorlichtingssector maakte de afgelopen twintig jaar een enorme groei door, maar is nauwelijks onderwerp van wetenschappelijk onderzoek. In die lacune willen we het komende half jaar voorzien. We willen in kaart brengen hoe de interactie tussen pers en voorlichters in zijn werk gaat. De redacties van dagbladen krimpen alleen maar in, terwijl er in de publieke sector als gevolg van de steeds zwaarder wegende verantwoordingsplicht juist nog altijd een forse groei in het communicatieapparaat waar te nemen is. Het streven moet zijn die twee partijen met elkaar in balans te houden.' •